

עד אחד במלחמה

ראשי הפרקים

- א. הקדמה
 - ב. שיטת הרי"ף
 1. הסבר ספק הגמרא
 2. בירור הספק
 3. עדות במלחמה ללא קברתיו
 - ג. שיטת רש"י
 1. הסבר הלחם משנה – 'דייקא' מוציא מ'בדדמי'
 2. ביאור הגר"א – 'בדדמי' רק במלחמה ואפי' באומר קברתיו
 3. בית הלוי – הכרח רש"י להעמיד 'בדדמי'
 - ד. שיטת תוס'
 1. הרב אונטרמן – גדר דייקא ומינסבא
 2. בית הלוי – שני סוגי 'בדדמי'
 - ה. סיכום
- פסק הלכה

א. הקדמה

חידשו לנו חכמים שעד אחד נאמן בעדות אשה להעיד שבעלה מת כדי להתירה להינשא. הגמ' (יבמות פח) דנה מדוע עד אחד נאמן, הרי זה דבר שבערוה, ומסיקה, 'אמר ר' זירא: מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלה, לא ליחמיר ולא ליקיל! משום עיגונא אקילו בה רבנן'. ומבאר רש"י שחוששת שמא תקלקל ולא מינסבא עד דבדקה שפיר.

הגמ' במספר מקומות מסתפקת עד כמה צריך את הדיוק של האשה והאם יש פעמים שלא נאמין לעד אחד. אחד הספקות בגמ' הוא בעדות של עד אחד במלחמה. בהסבר הספק ישנה מחלוקת ראשונים גדולה, נביא את הדעות המרכזיות בהבנת ספק הגמ' ודרך ביאורם נלמד מה החששות שיש לחוש בעדות של עד אחד בהיתר אשה.

בגמ' יבמות (קטו, א)

איבעיא להו עד אחד במלחמה, מהו? טעמא דעד אחד מהימן – משום דמילתא דעבידא לאיגלווי הוא לא משקר, ה"נ לא משקר, או דלמא טעמא דעד אחד – משום דהיא גופא דייקא ומינסבא, והכא [כיון דזימנין דסניא ליה] – לא דייקא ומינסבא. ת"ש: מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה, וטבעה, והשיא רבי נשותיהן עפ"י נשים; והא מיס כמלחמה דמו, ונשים אפילו מאה כעד א' דמו, וקתני: השיא. ותסברא? מיס שאין להם סוף ניהו, ומיס שאין להם סוף – אשתו אסורה! אלא ה"ד? דאמרי: אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר, וקאמרי סימנין, דלאו עלייהו סמכינן אלא אסימנים.

ב. שיטת הרי"ף

1. הסבר ספק הגמרא

הרי"ף מעמיד את ספק הגמ' כשאומר העד 'ראיתי פלוני מת וקברתי', והספק הוא האם ההיתר על פי עד אחד הוא משום דהוי מילתא דעבידא לגילויי ואין חשש שמשקר או שיש חשש שהעד משקר אך הואיל ויש דייקא של האשה שמצטרף לעד אז מותרת, ובמלחמה יש חסרון שהאשה לא דייקא.

הרי"ף גורס 'כיון דזימנין דסניא ליה לא דייקא ומינסבא', ולכאורה למה בגלל המלחמה יש לחשוש דסניא יותר משאר מיקרים, ונראה שבכל אשה יש לנו חשש מסויים ששמחה קצת במות בעלה אך לעולם תדייק מפחד שתתקלקל, אך כאשר יודעת שבעלה במלחמה תקל דעתה ותנשא שאומרת שודאי מת.¹

2. בירור הספק

א. ממעשה בב' ת"ח

הגמ' רוצה להוכיח מהמעשה בב' ת"ח שהתרנו את נשותיהם עפ"י עדות נשים, וצריך להבין במה זה דומה לעדות במלחמה. בדעת הרי"ף אין החשש שהעד אינו מדייק בעדותו שהרי ספק הגמ' כאשר אומר 'קברתי' ובוזה ודאי שאינו מדמה במיתתו, אלא החשש שהאשה, שיודעת שבעלה במלחמה,

¹ הגמ' (קיד, ב) דנה מדוע האשה עצמה אינה נאמנת במלחמה ובתחילה אמרה 'ס"ד בכל הני דאיקטול הוא פליט?' ודחתה הגמ' 'את"ל כיון דשלום וכו' וצ"ל שכאן הגמ' חוזרת לחשש זה שכאן שיש עד שמסייע תקל דעתה.

תסמוך על העד ולא תדייק האם דבריו נכונים, ולכאורה הוא הדין כאשר יודעת שבעלה היה בספינה שטבעה שוב לא תדייק האם אכן ראו את בעלה שמת.

אך לדברינו ספק הגמ' הוא כאשר ידוע לאשה על הימצאות בעלה במלחמה או בספינה הטובעת אך כאשר היא אינה יודעת על מקומו לא תנשא עד שתדייק והעד יהיה נאמן. ומבאר הרמב"ן במלחמות שאינו כן, שגם בכה"ג שהיא לא יודעת שהוא במלחמה או שטבע כאשר תתחיל לדייק ולחקור ותשמע שהיה במלחמה או בספינה שאבדה, שוב לא תדייק ותסמוך דעתה על העד. ואם כן כאשר השיא רבי את נשי הת"ח משמע שאין צריך כלל את הדייקא של האשה אלא סומכים על העד משום מילתא דעבדי לגלויי.

אך קשה שהרי הגמ' דוחה את הראיה מב' ת"ח שודאי ששם לא התרנו עפ"י עדות טביעה שהרי זה משאל"ס ואשתו אסורה, משמע שבהו"א של הגמ' אין חסרון של משאל"ס, ואם כן לפי דברי הרמב"ן שהאשה מדייקת עד ששומעת שבעלה היה בטביעה ואז סומכת על העד שוב אין פה חסרון בעדות, שהרי התברר לנו שהבעל טבע ומותרת כמו במים שיש להם סוף. וכך שואל רעק"א (סימן קז):

ולכאורה תמוה, דהא להס"ד מיירי דהעידו רק על הטביעה, וכיון דהיה ס"ל דמספיק הטביעה להתירן א"כ דיוקא דידה על הטביעה סגי ולא צריך יותר. (אך מיישב רעק"א: צ"ל דמ"מ לסלקא דעתך במשאל"ס מהני הטביעה דמי למים שיל"ס לדידך, דבעי שיאמר העד שעמד שם עד שיעור שתצא נפשו ולא יצא, או שיאמר טבע ומת, וכמ"ש הה"מ (פ"ג מה"ג) ולזה ניחוש דמשקר העד במה דאמר שעמד עד שתצא נפשו והיא לא דייקא, וע"י הטביעה תאמין להעד שלא יצא ולא תידוק יותר.

היינו שאשה שתשמע שבעלה מת ויתברר לה שמת בטביעה לא תדייק האם העד שהה עד כדי שתצא נפשו, ולכן אם רבי התיר את נשות הת"ח משמע שלא צריך כלל את הדיוק של האשה.

ב. דחיית הראיה

הרי"ף כתב שהגמ' אצלנו דחתה את הראיה מב' ת"ח הואיל ולא עליהו סמכין אלא אסימנים. ומקשים הראשונים מה מועיל שאומרים סימן הרי אם יש חשש שהעד משקר גם אם יאמר סימן אולי מכיר את הבעל בחייו ומכיר את הסימן ומשקר שמת. ומתמצים (רמב"ן, נמו"י) שאמרו סימן שיש

להם במקום מוצנע שמחזירין אבידה בענין הזה ואין לחוש לרמאי. אך עדיין צ"ב שבאבידה אנו מאמינים לו שמכיר את החפץ והוא בעליו שרק בעלים מדייק כל כך, אך כאן גם אם מדייק מי אמר שמת אולי ראו סימן זה בחיים. אלא שהריטב"א מוסיף כאן משפט על דבריהם 'דלא אפשר להו למידע יתיה אי לאו דחזו השתא' דהיינו שזהו סימן שאפשר לראות רק לאחר מיתה, וכלשון הגר"א (ס"ק קז) "שכיון שאמרו סימנים במקום המוצנע שע"כ ראוהו לאחר מיתה שהנשים ע"כ לא ראו במקום המוצנע בחייו וסמכין אסימנים מובהקים דלא משקר כמו באבידה". זאת אומרת שבכה"ג לא צריך כלל את ההיתר של ע"א אלא נאמנים מדאורייתא כמו באבידה.²

ג. ראה ממעשה דגלת

כתב הרי"ף שאע"פ שלא נפשט הספק כאן בסוגיא, יש לפשוט מהגמ' בדף קכא ע"א:

ההוא גברא דטבע בדגלת ואסקוה אגישרא דשביסתנא ואסבא רבא לדביתהו אפומא דשושבינא לבתר חמשא יומא.

וכתב הרי"ף: "שמעינן דעד אחד במים שאין להם סוף נאמן ודוקא היכא דאמר אסקוה לקמאי וחזיתיה לאלתר ואישתמודענא ליה דאיהו פלוני. והוא הדין לעד אחד במלחמה היכא דאמר מת וקברתיו". זאת אומרת שאע"פ שיש כאן חסרון בדייקא של האשה, שכאשר תתחיל לברר מה נעשה עם בעלה ויתברר לה שטבע שוב לא תדייק שאכן נמצא וזוהה והוכח שהוא מת, ובכל זאת התיר אותה רבא להינשא.

הרמב"ן במלחמות מציין לשני מקומות מהם מוכח שבאומר קברתיו יש להקל:

א. מהא דתניא 'מעשה בששים בני אדם שהיו מהלכים לכרקום ביתר ובא עובד כוכבים ואמר חבל על ששים בני אדם שהיו מהלכים לכרקום ביתר ומתו וקברתים' ושם היתה שעת מלחמה וחרום גדול והאמינוהו, ולא יגרע ישראל כשר מעכו"ם מסל"ת.

² באבידה סימן מובהק פותר לנו לכאורה שני ספקות: א. אין חשש שימצא סימן כזה בחפץ נוסף. ב. ודאי לנו שזה הבעלים שאדם אחר לא יכיר סימן זה. וכן כאן במת הסימן מוכיח שזה האדם שאנו מכירים וכן אין לנו חשש שאדם זה חי שאפשר לראות הסימנים רק לאחר מיתה.

ב. להלכה פסק הרי"ף שעד אחד נאמן על מיתת היבם, הואיל וכך פסקו רבא ורב ששת ואע"פ דסניא ליה ולא מדייקת האימנהו. ומדייק הרמב"ן, שע"א נאמן מטעם מילתא דעבידי לגילויי גם כאשר אין דייקא של האשה.

ניתן להבין למה הרי"ף לא רצה לפשוט מדינים אלו. לגבי המקור הראשון מגוי מסל"ת, כותב הנו"ב (קמא מב) שבגוי מסל"ת ודאי אין הטעם שנאמן משום הדייקא של האשה שלדעתו כל התועלת של הדייקא זה כדי שהעד ימנע מלהעיד שקר משום שיודע שהאשה תדייק ותבדוק ואם ימצא משקר יפסל לעדות וכד', אך לגבי גוי שכלל לא התכוון להעיד אין משמעות לדיוק האשה, אלא בגוי האמינו כיון שמסל"ת אינו משקר, ואם כן אין הוכחה שעד אחד נאמן גם ללא דייקא.

גם בית הלוי (ט,ג) מבאר שהגמי לא מסתפקת לענין גוי במסל"ת וברור לה שנאמן, אך לא מטעם הנו"ב, שלדעתו ההיפך הוא הנכון שכאשר גוי העיד לה ודאי שמדייקת ולא סומכת עליו ולכן אם ברור לה שאכן טבע בעלה שוב הע"א נאמן מהתורה כיון שכבר יצאה מחזקת אשת איש אין כאן מקום להסתפק. (עיין לקמן בשיטת רש"י ביאור דעתו).

ייתכן והרי"ף לא הוכיח מע"א ביבמה, כי רבא פושט את הדין מק"ו 'לאיסור כרת התרתה לאיסור לאו לא כל שכן' ומבאר תוס' (ד"ה לאיסור) שאם לאיסור כרת לא חששנו ששונאת כש"כ באיסור לאו לא נחשוש. משמע שם שהחשש שאע"פ שיש ביכולתה לברר אינה מבררת משום השנאה ויש בזה חוסר אמינות ולזה פשטנו שלא חוששים, אך במלחמה אומרת 'בדדמי', זאת אומרת שהיא אכן סבורה שהוא מת אלא אנו חוששים שלא דייקא מספיק, ואם כן אע"פ שפשטנו שבע"א ביבמה מדייקת, לא מוכרח שבע"א במלחמה גם כן תדייק.³

אך עדיין צריך ברור למה הרי"ף לא פשט את הספק בע"א במלחמה ממעשה דחסא, 'ההוא דהוה קאמר ואזיל: מאן איכא בי חסא, טבע חסא! אמר רב נחמן: האלקים! אכלו כוורי לחסא. מדיבוריה דרב נחמן, אזלא דביתהו דחסא ואינסבא, ולא אמרו לה ולא מידי', שהרי שם אם נשאת לא תצא וא"כ משמע שאין צריך את הדייקא כדי להתירה. ואין לומר שמספיק שתדייק שהיתה טביעה וממילא נתירה בדיעבד, שהרי עדיין יש לחוש שהעד משקר

³ כן מוכח מדעת הרא"ש ששני החששות שונים, שבע"א ביבמה החמיר ובע"א במלחמה לא הכריע. וכן כותב תוס' בהדיא בד"ה כי תיבעי (צד,א) "ואפי" נאמן כאן בהנך בעיי (ע"א להתיר ליבם וע"א ביבמה) אכתי איכא למיבעי לקמן ע"א בקטטה וע"א במלחמה וכו".

ששה כדי שתצא נפשו כמו שהבאנו לעיל בשם רעק"א שעל זה היא לא תדייק, וא"כ אם התרנו את חסא בדיעבד משמע שלא צריך דייקא. אמנם לראשונים שסוברים להלכה, שכדי להתירה בדיעבד במשאל"ס לא צריך שישה כדי שתצא נפשו (עי' פתי"ש קמד דעות הסוברים כן), ממילא אין חסרון שלא תדייק שמספיק שנדע על עצם הטביעה וא"כ אחרי שהגמ' דחתה שהמעשה כאן בבי' ת"ח זה משאל"ס שוב אין כאן מקום להסתפק שעד אחד נאמן, אכן הריטב"א מביא ראיה לפשוט מעובדא דחסא.⁴

3. עדות במלחמה ללא קברתיו

הרי"ף פשט את ספק הגמ' ממעשה דדגלת אך דוקא אם אמר קברתיו: "אי לא קא מסהדי הכי ואפילו תרי סהדי לא סמכינן עליהו וכ"ש עד אחד או אשה חיישינן דילמא אאומדן דעתא קא מסהדי". דהיינו כאשר לא אמרו 'קברתיו' יש חשש שהעדים עצמם מדמים ואפילו כאשר זה שני עדים כשרים, מבין הרי"ף שבמלחמה בלתי אפשרי לראות היטב כמו שאמרה הגמ' לגבי עדות האשה 'זימנין דמחו ליה בגירא או ברומחא וסברא ודאי מת' ולכן כל עד במצב כזה אינו יכול לדייק, אך כאשר אומר קברתיו או שאומר שמצאו ליד הנהר שמוכח שלא היה במצב של בריחה אין חשש לבדדמי של העד.

יש לברר מה מקורו של הרי"ף לחשש זה, חשש שאינו מוזכר כלל בגמ'.

הרמב"ן במלחמות מבאר בדברי הרי"ף שהחשש שהעד מדמה זה כל שכן מהאשה, שאם האשה שמרחמא ליה וחוששת לעצמה אנחנו אומרים שאמרה בדדמי, עד שתאמר קברתיו, כש"כ העדים. וכמו שאמרה הגמ' והא מים כמלחמה דמי, הוא הדין שמלחמה כמים. כמו שבמים חוששים שמא הוא חי כך במלחמה שמסתמא אין העד 'בודק דופק' (שאם כן אפשר דחשיב קברתיו) גם יש חשש שניצל.⁵

הרשב"א מקשה על הרי"ף מהגמ' שאמרה 'הא מים כמלחמה דמי ומאה נשים כע"א וכ"ו שתי קושיות: א. בהו"א נקטו שהמעשה היה שלא העלו אותם ליבשה א"כ מוכח שהסתפקה גם בע"א שלא אמר קברתיו.

⁴ לפי מה שהבאנו לעיל בשם הנו"ב שבנכרי אין להסתפק כלל וברור שלא צריך דייקא שוב אין להוכיח ממעשה דחסא אך הואיל וקי"ל שבכל עד על טביעה אם נשאת לא תצא ההוכחה נותרת בעינה.

⁵ הרמב"ן עצמו חולק על הרי"ף, וסובר שבעד אין חשש בדדמי כלל במלחמה שאם היה לו קצת ספק לא היה מכניס עצמו לזה.

ב. 'מאה נשים כע"א' משמע שאם היו שני עדים לא היה חשש.

אך דבר זה צריך בירור, מנין לרשב"א שהרי"ף סובר שגם בעד שמעיד על טביעה יש חשש שהוא מדמה, הרי כל מה שדימינו מים למלחמה שבשניהם יש חשש שהאשה לא תדייק ותסמוך דעתה על העד, אך להגיד שהעד מדמה שרואה הטביעה אין זה פשוט, שפעמים רבות הרואה אינו נמצא במצב סכנה. ובשלב זה מנסה הגמ' להוכיח שעד אחד לא צריך דייקא ולכן אפילו שמאה נשים הם כעד אחד, התרנו. אך ודאי שאם היו אלו שני עדים היו נאמנים, שלהעיד על טביעה אין חסרון בדדמי, ובשלב זה של הגמ' גם אין חסרון של משאל"ס. וכך מקשה רעק"א על הרשב"א (סי' קז):

וזה תמוה, דמאי קושיא הא לפי סברת המקשן דבמים שאל"ס מהני הטביעה הוי כמו מים שיל"ס לדידן, דל"ש בזה בדדמי כההיא דחסא אלא דפריך דניחוש לשקרא כמו במלחמה וקברתיו ובזה ודאי מהני שני עדים כשרים, וצע"ג לכאורה.⁶

ג. שיטת רש"י

רש"י מבאר את הצד שלא נאמין לעד 'והכא לא דייקא – ותרוייהו אמרי בדדמי כן הדברים כאשר אתה אומר'. משמע לכאורה שהספק האם האמנו ע"א בעדות אשה לגמרי, כמו שני עדים, משום מילתא דעבידי לגילויי ולא נחשוש כלל לבדדמי או שמעולם לא סמכנו כל כך על ע"א אלא משום שגם האשה מדייקת התרנו אותה וא"כ כאן שיש חסרון של דיוק האשה גם העד לא נאמן ונחשוש שמדמה.

אך צ"ב אם אנו סוברים שצריך שהאשה תדייק, שאין העד נאמן כל כך, וכאן ודאי לנו שיש חסרון בדיוק שלה, למה לנו להמציא חשש שגם העד מדמה, אפשר שאינו נאמן כי אין כאן את הסיוע של הדייקא.

1. הסבר הלחם משנה – 'דייקא' מוציא מ'בדדמי'

ניתן להבין את רש"י עפ"י הסברו של הלחם משנה (גירושין יג, ט). לדעתו צד הספק שאין ע"א נאמן ללא דייקא אינו משום חשש שקר אלא משום חשש בדדמי, ובלשונו:

⁶ ע"ש ברעק"א שמיישב לשיטת הרשב"א והרא"ש שהבינו שודאי שבמשאל"ס העד מדמה ולא מדייק אפילו לפי ההו"א של הגמ' שנשאת במשאל"ס אך יש בעיה בעדות, וגם בכה"ג לדברי הרי"ף היה לחשוש לבדדמי כאשר אין קברתיו.

הפירוש הראשון, דבעיין בלא קברתיו, וה"פ בקברתיו פשיטא ליה לבעיין דנאמן משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר, אבל היכא דלא קאמר קברתיו, דאיכא למימר דאמר העד בדדמי, מי אמרינן דהעד נאמן או לא, מי אמרינן טעמא דהאמינוהו רבנן עד אחד בשעת שלום משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר ביה העד, כלוי ולא יאמר העד בדדמי ואם אינו רואהו העד מת ודאי לא יעיד משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר וא"כ הי"נ, או דילמא לעולם חיישינן דבשעת שלום יאמר העד בדדמי אלא האי דהאמינוהו רבנן הוא משום דאע"ג דלפעמים הוא יאמר בדדמי שראהו נוטה למות ואומר שמת מ"מ האשה דייקא ומינסבא ולכך האמינוהו רבנן, וכשהוא שעת מלחמה לא דייקא דהיא אמרה בדדמי, אבל בקברתיו דלא שייך לומר העד בדדמי ודאי דע"א מהימן משום מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר.

זאת אומרת, שכוונת רש"י במש"כ 'ותרוויהו אמרי בדדמי היא, שעל עדות העד יש לחשוש כרגיל שאומר בדדמי, והואיל והאשה מדמה ואינה מדייקת אין לסמוך עליו, וא"כ גם לדעת רש"י החסרון שיש במלחמה זה רק לגבי הדיוק של האשה ולא חסרון מיוחד בעדות העד. ועוד משמע מדברי הלח"מ, שבאופן שאין חשש בדדמי אין צריך דייקא של האשה.

לפירוש זה ההוכחה מבי' ת"ח, שאע"פ שיש חשש בדדמי של האשה שאינה מדייקת כשטובע וגם על עדות העד יש לחשוש שמדמה, בכל זאת התיר רבי את נשותיהם, ומתרצת הגמ' שאסקינהו קמן ואמרי סימנים שבכה"ג ודאי שהעד מדייק שחשיב כמו קברתיו ואין לחשוש לבדדמי ולכן אע"פ שאין כאן דייקא (כפי הסברנו ברי"ף שסומכת על זה שטבע) יהיה נאמן.

אך קצת דחוק להסביר את דברי רש"י על פי פירושו של הלח"מ, לפיו הספק הוא האם יש חשש קבוע שהעד מדמה, משתי סיבות: א. גם בע"א ביבמה ובקטטה כל ההספק הוא האם מדמה ושם רש"י לא כתב 'והכא תרוויהו אמרי בדדמי'. ולדברי הלח"מ גם בזה אם היה אומר 'קברתיו' שוב אין מקום להסתפק.

ב. הרב אונטרמן (שבט מיהודה עמ' קיג) מקשה שאם פשטנו בע"א ביבמה שנאמן, שוב אין לשאול האם יש חשש בדדמי בעד אחד, שאם ישנו חשש שהעד מדמה ודאי שאינו נאמן כאשר אין דייקא של האשה, ובזה אין לומר שמא יש דייקא זוטא, שכאשר יש חשש בדדמי בדברי העד משמעות הדבר

שאנו מתירים ע"י בירורה של האשה א"כ ודאי שנפשוט דאין חשש בדדמי של העד.

2. ביאור הגר"א – בדדמי רק במלחמה ואפי' בקברתיו

הגר"א (בביאורו לסעיף לג, מח) מבאר את ספק הגמ' לפי רש"י (והרמב"ם) באופן הבא:

דווקא בעדות במלחמה יש חשש שהעד מדמה מה שא"כ בעדות בעלמא. בעדות שלא במלחמה החשש היחיד הוא שמא העד משקר, וזה מה שהסתפקה הגמ' בע"א ביבמה, האם יש חשש שהעד משקר והיתר האשה בנוי על הדייקא, ומסקנת הגמ' שאין חשש שקר והעד נאמן גם ללא דייקא. אך בע"א במלחמה יש חשש נוסף שמא העד מדמה ולא ראה שמת או שלא זיהה את המת, ולאידך גיסא, דילמא בע"א לא חוששים לבדדמי כמו לגבי שני עדים.

הגר"א מבאר שחשש בדדמי במלחמה קיים אף כשאומר 'מת וקברתיו', כמו שכתב הרמב"ם לגבי האשה עצמה שבאומרת מת וקברתיו במלחמה יש לחשוש שמדמה שמא קברה אדם אחר, וה"ה בע"א ג"כ ידמה שקבר פלוני. ואומר הגר"א שכאשר אומר 'קברתיו' נפשט הספק ממעשה דגלת.

הוכחתו של הגר"א, שהספק הוא גם כאשר אומר העד 'קברתיו', מדחית הגמ' את הראיה מב' ת"ח, 'אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר וקאמרי סימנים' והרי אסקינהו קמן חשיב כקברתיו ולמה צריך סימנים אלא שהגמ' אמרה שאין מכאן הוכחה אפילו לעדות שהעד אומר מת וקברתיו במלחמה, ולכן נצרכנו לפשוט ממעשה דדגלת ששם לא אמרו סימנים אלא משום שחשיב כקברתיו אין חשש בדדמי.

צ"ב בהבנת הגר"א מה הדמיון בין עדות מיתה במלחמה לעדות טביעה, שהרי במלחמה יש חשש גדול שממהר ולא מדייק, משא"כ בטביעה שפעמים העד נמצא במקום מבטחים. ואולי אפשר לומר שהוכחת הגמ' היא מנשים שהיו איתם בספינה ואז יש חשש של בדדמי, אך עדיין קשה מה ההשוואה ממעשה ד'דגלת' ל'קברתיו במלחמה', בדגלת העלו את המת מהנהר ואין כאן חשש שמדמה ואינו מדייק, שהרי עכשיו אין זה שעת סכנה, משא"כ במלחמה שתמיד יש חשש של מדמה, כמו שאמר הגר"א לגבי האשה עצמה 'דכיון

שנדמה לה שבעלה מת והיא בהולה וכו' לכן אומרת קברתיו אע"ג שלא דייקא אם אמנם קברה את בעלה".⁷

ונראה שצ"ל שהחסרון כאן אינו בכך שנמצא במצב סכנה ובהלה, אלא החשש בעדות מלחמה וטביעה נובע מכך שהעד משוכנע שפלוני מת, שהרי ראה שנפצע לפניו במלחמה או שיודע שטבע במים שאין להם סוף,⁸ ושוב אינו מדייק ומכריע שהמת הנמצא לפניו זה האדם שראה שנפצע או טבע, אע"פ שבמקומות אלו מצויים גם מתים נוספים. ולכן מסתפקת הגמ' גם כאשר אומר העד קברתיו או שהעלוהו מהנהר שיש כאן חשש בדדמי, אך ממעשה דדגלת שהתרנו את אשתו של הנטבע משמע שאם אומר קברתיו נאמן ואין חשש בדדמי.⁹

הסבר זה של הגר"א אינו מתאים לגירסת הגמ' אצלנו 'או דילמא טעמא דע"א משום דהיא גופא דייקא ומינסבא וכו' שהרי כבר הכריע הרמב"ם שהטעם בע"א משום מילתא דעבידי לגילויי ואין צורך בדייקא של האשה, ואומר הגר"א שגירסת רש"י והרמב"ם 'או דילמא דזימנין דאמר בדדמי' (וכן גורס המהרש"ל), דהיינו שאין ספק שאין צורך בדייקא אלא הספק האם נחשוש בע"א שמדמה לפעמים או שאין חשש כמו בבי' עדים ונפשט שכאשר אומר 'קברתיו אין חשש שמדמה'.¹⁰

3. בית הלוי – הכרח רש"י להעמיד 'בדדמי'

בית הלוי (סימן ט,א) מבין כמו הגר"א, שהחשש שהעד מדמה הוא דווקא במלחמה שהעד יודע שהאשה לא מדייקת ואינו ירא להעיד, ויעיד אפילו בדדמי, דהיינו שעלול להעיד אף שהדברים אינם מוחלטים אצלו שאכן בעלה מת, ולכן אומר רש"י שכאשר אינה מדייקת נחשוש 'דתרוייהו אמרי בדדמי'.

⁷ עיין בהסברו של הרז"ה (מב, ב ברי"ף), שמבאר שהספק דווקא כאשר ראו את הטביעה אז יש חשש של דדמי כמו במלחמה, אך במעשה דגלת שהשיאה רבא, בשלא ראו הטביעה אלא שראוהו לאחר שאעלוהו ולא דמי למלחמה, ודומה לאומר קברתיו שפשיטא שנאמן, אך בגר"א צריך ביאור שהחשש דדמי ופושט מדגלת.

⁸ צריך לומר במעשה 'דגלת' שהעדים ידעו שפלוני טבע.

⁹ אפשר שכוונתו שפשטנו מ'דגלת' שאין חוששים בעד לבדדמי בזהוי המת אלא רק חוששים שמדמה האם מת.

¹⁰ נראה שמבין את דברי רש"י יתרווייהו אמרי בדדמי, שכמו שבאשה המעידה במלחמה יש חשש בדדמי אפילו בקברתיו כן נחשוש גם לעד שמדמה, אך צ"ב מה כוונת רש"י בדבריו 'כן הדברים כאשר אתה אומר' שהמשמעות הפשוטה שהאשה לא מדייקת וצ"ב.

וספק הגמ' האם בכלל אנו חוששים לדדמי בעדות של ע"א. אך שואל בית הלוי מה הכריח את רש"י לפרש כן, שהרי בספק בע"א ביבמה ובקטטה אין החשש שהעד מדמה, אלא רק שאינו נאמן ללא הדיוק של האשה, וכן תוס' מבאר גם בע"א במלחמה, וא"כ צריך להבין מה גרם לרש"י לפרש הספק באופן שונה.¹¹

מבאר בית הלוי, שהחשש במלחמה הוא שהאשה אינה מדייקת משום שכאשר יודע לה שהיה במלחמה או שטבע תסמוך דעתה ולא תמשיך בבירורה, אך לגבי עצם העדות שהיה במלחמה או בטביעה זה כן יתברר, שהרי הגמ' (קיד, ב) מבארת שמדמה 'זימנין דמחו לו בגירא ורומחא וסברא ודאי מת', וא"כ גם כשהעד מעיד לה תברר עד שתשמע דמחו לו בגירא ורק אז תסמוך דעתה. ואם כן על ידי עדותו של העד יוצאת מחזקת אשת איש, שהרי ידוע לנו שהגיע למצב שרוב למיתה, מעכשיו עד אחד יהיה נאמן מדאורייתא, ואפילו לסוברים שגם כשלא איתחזק איסורא אין דבר שבערוה פחות משנים כאן שרובא דרובא למיתה יודו שעד אחד נאמן. ולפי זה מובן למה הוכרח רש"י לבאר שהחשש הוא שהעד מדמה, שאם אינו מדמה היה נאמן מדאורייתא אפילו שהאשה לא מדייקת לגמרי עד שיהיה מוכח לה שמת. מה שאין כן בע"א ביבמה וקטטה אנו מסתפקים האם דייקא בכלל ולכן לא יצאה מחזקת אשת איש, ולכן אע"פ שעד אחד נאמן כאן מדינא, מסתפקת הגמ' האם יש פה עדות טובה כדי להתיר על פיה.

אך שואל בית הלוי, הרי לרש"י פשוט שבשני עדים אין חשש בדדמי ואם כן כאן שהעד נאמן מדינא, שאין חזקת א"א צריך להיות שאין חשש בדדמי. ומבאר, שהואיל ועל עיקר עדותו צריך דייקא של האשה משום הכי על יתר העדות, שהאשה לא מדייקת, חוששים בדבריו דאומר ג"כ בדדמי. דהיינו, משום שאי אפשר לקבל את דבריו ללא דיוק האשה ואנו חוששים לבדדמי, לכן גם אחרי בירור האשה לא נוכל לומר שמעכשיו נאמן הוא מהתורה שהרי כבר הוטל ספק בדבריו.

לפי דברי בית הלוי משמע, שכאשר העד מעיד עדות שהאשה עשויה לברר ולדייק נאמן ואין חשש שקר או בדדמי, הואיל ויודע שהאשה מדייקת ומדייק בעדותו, וכן בעדות עד אחד בשאר מקומות שנאמן מהתורה אין חשש

¹¹ לדעת הגר"א הדבר מבואר, שהרי ספק זה נפשט כבר בע"א ביבמה, ובקטטה החשש הוא ששכרתו, ובמלחמה הספק הוא על בדדמי של העד. וכן לדעת הלח"מ א"ש שמבאר את כל הספקות לגבי חשש בדדמי של העד.

עד אחד במלחמה

שקר או בדדמי, אלא שכאן יש לנו ספק שהואיל ולחלק מהעדות נצרכנו לסיוע מדיוק האשה אפשר שאינו נאמן גם על שאר דבריו אע"פ שנאמן מהתורה.

בית הלוי שואל לפי דרך זו, מה ההוכחה מב' ת"ח הרי הנשים עמדו ביבשה ואין כאן חשש בדדמי של העד, אלא שצריך לומר שכאן אמרו עוד הרבה אומדנות ששייך בזה בדדמי, ולא דוקא מחשש פחד, ולאחר שהאשה התחילה לדייק וגילתה שבעלה טבע לא דייקא בשאר האומדנות ובכל זאת התירו על פיהם את נשותיהם, משמע שאין חשש בדדמי בעדות של עד אחד אע"פ שעל חלק מדבריו נצרכנו לסיוע של דייקא.

ד. שיטת תוספות

כותב תוס' (ד"ה טעמא):

טעמא דעד אחד נאמן משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר הכא נמי לא משקר – ולא יאמר בדדמי כיון שהדבר יהיה גלוי או דלמא טעמא דנאמן משום דדייקא ומינסבא והכא לא דייקא. כלומר לעולם לא יאמר עד אחד בדדמי כמו האשה עצמה ומכל מקום אין להאמינו דנהי דלא אמר בדדמי האשה לא דייקא כאן וסומכת עליו יותר ממה כשאומר מת על מטתו כיון דיש רגלים לדבר.

לדעת תוס' ודאי שבע"א אין חשש בדדמי אפילו כאשר אינו אומר 'קברתי', רק הספק האם ההיתר של עד אחד בנוי על הדייקא של האשה, ובמלחמה אינה מדייקת, או הטעם משום דעבידא לאיגלווי ונאמן גם ללא עזרת הדייקא.

תוס' (ד"ה והא מים) מבארים את ההו"א של הגמ' לפשוט את הספק מב' ת"ח "השתא סלקא דעתך שראו הנשים שטבעו אבל לא ראו שהעלום מן המים ולכך אמרו בדדמי". ומקשים האחרונים שדברים אלו סותרים לדבריהם, שאין חשש בדדמי בעדות של עד אחד. ועוד מקשים מדברי התוס' (קטוב, ב ד"ה וקאמרי) שלאחר שהעלום מהמים צריך סימנים 'אבל על ידי טביעות עין אין להאמינם דאמרי בדדמי והרי לתוס' אין חשש בדדמי בע"א.

בישוב הסתירה מד"ה והא מים כתב בספר ושב הכהן, שטעות סופר יש כאן והגירסא הנכונה במקום 'אמרו בדדמי' אמרה בדדמי' שהכוונה לאשה עצמה ולא לנשים המעידות. וכן משמע מלשון תוס' הרא"ש: "סלקא דעתך השתא

שהעידו הנשים שראו שטבעו אבל לא אמרו שראו שהעלום מן המים ולכך אמרה האשה בדדמי, שסומכת על העד ולא דייקא".

אמנם גם לפי גירסת ושב הכהן צריך להבין כוונת תוס', מה מועיל שהעלו את המת, הרי עדיין יש לחוש שהאשה לא תדייק כמו שבמלחמה אפילו אם אומר העד 'קברתי' אנו עדיין חוששים שהאשה סמכא דעתא ולא מדייקת והוא הדין כאן שאחרי שיתברר לה שבעלה היה בספינה שטבעה שוב לא תדייק אפילו אם יאמר לה שהעלום מן המים.

1. הרב אונטרמן – גדר דייקא ומינסבא

מיישב הרב אונטרמן (עמ' קיד) את סברת תוס' עפ"י דברי תוס' ישנים. תו"י מקשה על דברי רש"י (קטו, ב ד"ה וקאמרי), שביאר שצריך סימנים לאחר שהעלום משום דהמים משנים צורתם ודלמא אחרים הם, ועל זה שואל תו"י "דהא מים מיצמת צמתי ועוד אף אי אמרי סימנים האיך מהימני דסוף סוף עליהו קסמכינן דהא איכא למימר דאמרה בדדמי דמים כמלחמה דמי, וי"ל דאמרה בדדמי כשלא יצא הטבוע מין המים, ופריך אם לא יצא מין המים אשתו אסורה, דהא מים שאין להם סוף נינהו, ומשני כגון דחזינהו לאלתר כשעלה מן המים דהתם לא שייך בדדמי דלא מצית להיות ביה שינוי ואין לה במה לטעות ודייקא, אבל אם המתינה עד לאחר ג' ימים לא מהימנא, דאימור נשתנה מראיתו ואמרה בדדמי, וא"נ לאחר ג' ואמרה סימנים מובהקין דאין עשוין להשתנות אחר מיתה ולא על טביעות עין קסמכינן שהיה לנו לחוש דלמא תפח".

משמע מדבריהם שלפי המסקנה שהעלום מן המים שוב אין לחוש כאן לבדדמי, אמנם כאשר זה לאחר ג' ימים שוב יש לנו לחוש לבדדמי וצריך בירור בדבריהם שהרי אנו עוסקים בדייקא מצד האשה, שאינה רואה את המת כלל.

ומבאר הרב אונטרמן, שלדעת תוס', גדר 'דייקא ומינסבא' הוא, שהאשה חוקרת את העד בדרישות וחקירות לזהות אם דבריו אמת, ואע"פ שאנו לא סומכים על עדותו, האשה הואיל והיא נוגעת מאד לא תנשא עד שברור לה שדובר אמת, מה שא"כ כאשר טבע במים שאין להם סוף, סומכת דעתה מבלי לברר כולי האי עם העד, אך כאשר העלוהו תדרוש ותחקור האם המת הוא בעלה ולכן באופן כזה יש דייקא ומינסבא אפילו שטבע במים שאין להם סוף, ולכן עד אחד נאמן. לפיכך אומר תוס' שלמסקנה שהמעשה היה 'שהעלום' שוב אין הוכחה לספק האם העד נאמן גם ללא דייקא.

אך עוד צריך ביאור בדעת הרב אונטרמן: א. שאלת האחרונים מתוסי' (ד"ה וקאמר), שחוששים שהעד אומר בדדמי, ולפי הרב אונטרמן, בדעת תוסי', לעולם אינו מדמה. ב. אם כאשר יש אפשרות לחקור את העד על ראייתו יש דייקא, למה כאשר אומר העד 'קברתי' במלחמה אינו נאמן.¹²

2. בית הלוי – שני סוגי 'בדדמי'

א. ביאור החשש בעדות מלחמה

בית הלוי מוכיח שתוסי' סובר כרש"י, שכאשר כבר יצאה מחזקת אשת איש (באופן שיש רובא דרובא למיתה) עד אחד נאמן מהתורה, אלא שכאן מסתפקת הגמ' שמא האשה אינה מדייקת כלל ומיד כשנודע לה שהיה מלחמה במקום הבעל לא תדייק אלא תסמוך דעתה על העד. דבר זה מדויק מלשון תוסי' "ומ"מ אין להאמינו דנהי דאינו אומר בדדמי האשה לא תדייק וסומכת עליו יותר מאלו אמר מת על מיטתו כיון דיש רגלים לדבר" וקשה למה הוצרך לומר שסמכה דעתה על העד, גם ללא העד אם יודעת 'דמחו ליה בגירא' שוב לא מדייקת, אלא מוכח שתוסי' חושש שכלל אינה מדייקת ולכן אין העד נאמן, שעדיין לא יצאה מאיסור תורה, אך אם יהיו שני עדים דמחו ליה בגירא או שטבע במים שאין להם סוף עד אחד יהיה נאמן לומר שראהו מת.

בית הלוי לא מקבל את גירסת הושב הכהן בתוסי' 'ולכך אמרה בדדמי', שהרי לפי דבריו אין הספק שמא האשה תאמר בדדמי אלא החשש שמא לא תדייק כלל וא"כ לא היה לתוסי' לומר 'דאמרה בדדמי' אלא 'ולכך תסמוך דעתה', לדעתו הגירסא הנכונה היא: 'דאמרי בדדמי' והכוונה לנשים המעידות, וצריך א"כ לבאר דבריו, שהרי אמרו 'לעולם לא יאמר העד בדדמי'.

¹² הב"ש (קמג) והגר"א (קז) כתבו בפשטות, שלדעת תוסי' הספק גם כאשר אומר העד 'קברתי' שהרי הספק האם יאמינו לו. אך בקרבן נתנאל (ו) כותב שלדעת תוסי' ב'קברתי' העד נאמן מק"ו, שהרי היא עצמה נאמנת. אך קשה מה הסברא, שהרי אם אינה מדייקת במלחמה אינו נאמן, ומיושב לפי הסברו של הרב אונטרמן.

ולפי זה ניתן ליישב קושית הב"ש שם: "לפי"ז קשה לפירושם ליישב סוגיא הנ"ל איך התירו שני ת"ח עפ"י ע"א שאומר סימנים אכתי יש לחוש דלמא משקר ואינו מת, בשלמא אם היה שם סימן מובהק י"ל דהיה סימן במקום מוצנע דאי אפשר לידע אלא בעת מיתתו דראה אותו, אבל תוסי' כתבו דהיה סימן שאינו מובהק והיה לעד טביעות עין א"כ ע"כ בחיים ראה אותו סימן וע"י סימן זה יש לו טביעות עין א"כ מאחר והוא אומר שראה אותו בחייו למה נאמן די"ל דראה הסימן ובאמת אינו מת וצ"ע' אך לפי דברי הקרבן נתנאל והסבר הרב אונטרמן כאשר העלוהו שוב אין חשש שלא תדייק.

ב. ישוב דברי תוספות

בית הלוי מחלק בין שני סוגי בדדמי. כאשר האשה מעידה שבעלה מת במלחמה אמרה הגמ' בתחילה שאינה נאמנת שמא מעידה מסברא 'דכל הני איקטיל ואיהו פליט?!' זאת אומרת שאף על פי שלא ראתה שמת ברי לה הדבר ובאה ומעידה והרי זה שקר גמור, ואפילו לטעם השני בגמ' דמחו ליה בגירא וסברה ודאי מת, אין הכוונה שראתה שהוא בעילפון וסברה שמת אלא פירושו שכאשר ראתה שנפצע ברור לה שסופו למות ולכן מעידה בבי"ד שמת בעלה ואם כן כאשר מעידה שמת זה שקר גמור, (כמו המעשה באשה שהגיע לרבא שמת בעלה ברעבון אע"פ שלא ראתה שיצאה נשמתו). ובזה הוא שכתבו תוס' שהעד לא יאמר בדדמי כזה, שרק האשה עצמה שחוששת להתעגן סומכת על זה ואומרת שכבר מת אבל העד לא יאמר יותר ממה שראה, שאין לו להכניס עצמו לספק.

אמנם יש בדדמי אחר, שטועה בדמיונו שכן הוא, ולדעתו אומר ממש מה שראה, לכן כאשר מעיד שנפל במים וצריך שישהה עליו כדי שתצא נפשו יש לחוש שלא אמד את הזמן נכון ויש לחוש לבדדמי, וכן תוס' בד"ה וקאמרי, שאמרו שכאשר העלום מן המים אי אפשר להעיד על יד טביעות עין משום חשש בדדמי, שגם שם יש חשש שלעד ברור שזה פלוני שמכיר אך טועה בדמיונו. וסובר תוס', שהחשש שהעד טועה בדמיונו תלוי בספק, האם הטעם שעד אחד נאמן משום 'מילתא דעבידי לגילויי', שמחזיקן שהעד חושש להעיד שמא תתברר המציאות ולכן גם במקום שיודע שייתכן והוא מדמה לא יבוא ויעיד, אך אם נאמנות העד מבוססת על דייקא ומינסבא ובמקום שאינה מדייקת אינו ירא להעיד, אם כן אפילו אם אין חשש שמשקר, קיים חשש שיעיד אף שאולי הוא מדמה. לכן מובן איך רצתה הגמ' ללמוד מכך שרבי התיר את נשותיהם של ב' ת"ח, שעד אחד נאמן משום מילתא דעבידי לגילויי, שהרי רבי לא חשש שאומרות בדדמי על זמן השהייה. אם כן יוצא בדעת תוס' שספק הגמ' בעד אחד כולל שני חששות, שאם הטעם משום דייקא נחשוש: א. שהעד משקר היכא דאין דייקא. ב. אפילו היכא שאין חשש משקר יש לחוש לבדדמי של טועה.

ג. מדוע לחשוש לדדמי בעד?

אך סוף סוף יש לשאול מדוע שינה תוס' בהסברו, ולא פירש, שהחשש שהואיל וטבעו במים שאין להם סוף, האשה לא דייקא ואי אפשר לסמוך על העד, כמו שפירשו בספק הגמ' בעד אחד במלחמה. מבאר בית הלוי, שאי

אפשר לומר, שידוע היה ששני הת"ח היו בספינה שטבעה, שאם כן יש לה דין ספינה שאבדה שנותנים עליהם חומרי מתים וחיים, ובגמ' ב"ב (קלו, א) מבואר שרובן למיתה ואפילו אם לא נתיר על פי רוב משום סמוך מיעוט לחזקת אשת איש ונידון כפלגא ופלגא, מכל מקום הוא ספק שקול בדבר שבערוה בלא שום חזקה ודעת הרבה ראשונים שעד אחד נאמן, ולכן צריך לומר שמדובר שלא ידוע שהת"ח היו בספינה או שידוע שהיו בספינה אך לא ידוע שהיא טבעה, ורק מדברי הנשים נודע לנו שהם בספינה שטבעה, ואם כל החשש בעד אחד הוא שמא משקר, כאן הרי יש לה מיגו שיכולה לומר שמת במקום אחר, לכן ודאי שנאמנות הנשים להעיד שטבע ולכן הוכרח תוסי' לבאר שבע"א חוששים לבדדמי של טועה.¹³

אך בדעת בית הלוי, צריך ביאור, מהו ספק הגמ', הרי אם כשמעיד על טביעה אין חשש משקר משום המיגו, רק יש חשש שמדמה אם שהה כל צורכו, הרי גם אם לא שהה לדעת חלק מהראשונים יצאה מאיסור תורה או לכל הפחות הרי ספיקא דאורייתא, כפי שכתב לגבי עדים המעידים על הטביעה, ושוב עד אחד נאמן מדינא ואין לחשוש לבדדמי.¹⁴

ה. סיכום

דברי הרי"ף התבארו על פי הסבר הרמב"ן. ספק הגמ' הוא האם, ועד כמה, היתר האשה על פי ע"א תלוי בדיוק של האשה, הואיל ובמלחמה יש חסרון בדיוקה, כי שכאשר יתברר לה שבעלה היה במקום סכנה שוב אינה מדייקת. ופוסק הרי"ף להלכה שבמלחמה (וטביעה) אין חסרון בדיוקה, כדמוכח ממעשה ד'דגלתי' שרבא התיר את אשתו. אך כל זה כאשר אומר העד קברתי דאם לא יש לנו חשש שהעד מדמה ואפי' בשני עדים.

בדעת רש"י הבאנו ג' הסברים:

¹³ גם לפי הסברו של בית הלוי מיושבת קושיית הבי"ש הנ"ל, שכאן אין חשש שקר שהרי יש לנשים מיגו אלא כל החשש שמדמות בגלל הטביעה, ולזה די בסימן בינוני.

¹⁴ בית הלוי לומד בדעת כל הראשונים, שהספק קיים רק כאשר לא יצאה מחזקת אשת איש, שכן באופן שיצאה מחזקת א"א שוב אין מקום להסתפק, האם עד אחד נאמן, שהרי נאמן מהתורה ואין לחשוש לדבר, וכך גם מסביר בדעת הרי"ף, שחושש שאין האשה מדייקת כלל ואסורה מדאורייתא, אך רעק"א נקט בדעת הרי"ף, שהספק בעדות טביעה הוא משום שלא מדייקת אם שהה העד כל צורכו ולכאורה כאן כבר יצאה מחזקת אשת איש או שזה ספק ובכל זאת העד אינו נאמן.

א. לח"מ – ספק הגמי' במלחמה דומה לספק הגמי' בסוגיות נוספות, האם יש חשש שעד אחד מדמה. אך כאשר אומר קברתיו נאמן ללא ספק.

ב. גר"א – יש חשש מקומי בעדות מלחמה וטביעה שעד אחד מדמה ואפי' כאשר אומר קברתיו. הספק נובע מוודאות העד במיתה, אע"פ שלא זיהה את המת. והוסיף הגר"א שבמעיד 'קברתיו' אין חשש ונאמן.

ג. בית הלוי – ספק הגמי' הוא האם יש חשש שעד אחד מדמה, ואף על פי שבשאר ספקות הגמי' משמע מרש"י שהספק הוא האם יש חשש משקר כאשר האשה אינה מדייקת, כאן חייבים לבאר שהחשש הוא מצד בדדמי, שכן לאחר שהאשה יצאה מחזקת אשת איש שוב אין לחשוש לשקר כי באופן זה עד אחד נאמן מדינא.

בדעת תוס' ראינו שיש לכאורה סתירה. בתחילה כותב תוס', שבעד אחד אין חשש של בדדמי כלל ובביאורו למעשה של ב' ת"ח כתב שיש חשש שהנשים יאמרו בדדמי. הבאנו את הסברו של הרב אונטרמן על פי גרסתו ושב הכהן שאכן אין חשש בדדמי של העד והחשש שאינה מדייקת הוא רק כאשר העד לא ראה את המת בבירור ואין האשה יכולה לחקור אותו. בית הלוי לא מקבל את שינוי הגירסא ומבאר שיש שני סוגי בדדמי. האחד, שקרוב לשקר שזה אין בעד אחד, ושני, שלעד ברור שאינו טועה, אך אנו מסתפקים, וזה שייך גם בעד אחד.

פסק הלכה

השולחן ערוך (אבה"ע יז, לג) פוסק: "עד אחד אמר: ראיתי שמת במלחמה או במפולת או שנטבע בים הגדול ומת, וכיוצא בדברים אלו שרובם למיתה, אם אמר: קברתיו, נאמן ותנשא על פיו. ואם לא אמר: קברתיו, לא תנשא, ואם נשאת לא תצא". וכן בסעיף נ: "בא עד אחד ואמר: ראיתי שמת במלחמה או במפולת, אם אמר: קברתיו, תנשא על פיו, ואם לא אמר: קברתיו, לא תנשא, ואם נשאת לא תצא".

אם כן השו"ע פוסק שכאשר אומר העד 'קברתיו' נאמן בעדות במלחמה וכאשר אינו אומר 'קברתיו' אסורה להנשא ואם נשאת לא תצא.

ניתן להבין את דעת השו"ע לפי הסברנו בדעת רש"י, כל החשש בעד אחד הוא לבדדמי, וכאשר אומר 'קברתיו' שוב אין מה לחשוש, ולכן כאשר אומר 'קברתיו' נאמן לכתחילה וכאשר אינו אומר 'קברתיו' הרי זו בעיא דלא

איפשטא, ואם נשאת לא תצא. ולפי הסבר הגר"א היה ספק גם באומר 'קברתיו' אך זה נפשט מ'דגלת'.

הב"ש (קמג) אומר שהרמב"ם פסק כר"י, וספק הגמ' הוא באומר 'קברתיו'. הספק נפשט מ'דגלת', וכאשר אינו אומר 'קברתיו' יש לחוש שמא אומר בדדמי, אך אם נשאת לא תצא שאינו אלא חשש בעלמא.¹⁵

השו"ע בסעיף לג כתב, שעד אחד נאמן במלחמה, מפולת וטבע בים הגדול, אם אמר קברתיו. ושאלו האחרונים מה טעם לומר קברתיו, כאשר מעיד שטבע בים הגדול, די שיאמר שהוציאוהו מהמים וראה שמת, ששוב אין לחשוש לבדדמי ודומה 'לקברתיו'. אכן הח"מ (סב) מבאר, שכוונת השו"ע שראהו מיד בשעה שעלה מהמים, באופן שנאמן אף שראה הטביעה, ולא דוקא שקברו בפועל. הנו"ב (כח) אומר שפלא לעקור תיבת קברתיו מפשטיה שהרי הרמב"ם כתב זאת בחדא מחתא עם מלחמה ומפולת, ושם בעיני קבורה ממש, ומבאר שכוונת הרמב"ם דיש עוד חשש בעולה מן המים והוא שאומר בדדמי על המיתה, שמחמת הטביעה נדמה לו שמת ואפשר שיש בו רוח חיים, וכבר ראינו שכאשר העלו אדם מהמים היה נראה שמת ואחרי פעולות מסוימות חזר ונתעורר. הקהלות יעקב רצה לדחות את הדברי הנו"ב מדברי תוסי' (קטו, א ד"ה זמנין) שביארו שבנפלו עליהם גוים אין בדדמי כי אינה יראה לעמוד שם ותמתין ותדייק היטב, אם כן הוא הדין בעדות שהעלו אדם מהטביעה אין חשש שאינו מדייק. אך חזר בו כי בתשובת הרשב"א (ח"ב) כתב שדווקא אשה ממתנת ומדייקת אבל איניש דעלמא לא.

החת"ס (אבה"ע נח) נשאל על דברי אשה שאמרה שהיתה על מעבורת עם בעלה ועוד בני אדם ובהמה רבה, ובעלה נפל למים, ולאחר תשעה ימים נמצא חבול ופצוע באופן שאין בו כלל טביעות עין אך יש בו סימנים.

בתחילה דן החת"ס האם יש פה איסור דרבנן הואיל ויש עדות שטבע במים שאין להם סוף, אך כל זה רק אם שהה כדי שתצא נפשו, דאם לא, הוי ספקא דאורייתא. ואומר שאפילו אם תאמר האשה ששהתה כדי שתצא נפשו לא נאמין לה הואיל ואמרה בדדמי דמים כמלחמה דמו.

¹⁵ לפי זה מבואר למה הרמב"ם כתב רק את הטעם של מילתא דעבידי לגילויי ולא את הטעם של דייקא ומינסבא, הואיל ונפשט הספק, אך אם נאמר שעדין יש ספק ולכן לא תצא היה לרמב"ם להסתפק בטעם עד אחד.

גם לפי הסברנו בתוסי' על פי באור הרב אונטרמן והקרנן נתנאל, א"ש, שכאשר אומר 'קברתיו' לא הסתפקנו.

והוכיח שיש חשש בדדמי בעדות על זמן השהיה, שהרי בהו"א של הגמ' רצינו לפשוט ממעשה דבי ת"ח להוכיח שאין חשש בדדמי, ולדעת המקשן אין חסרון של משאל"ס ואם כן מה בדדמי יש כאן אלא ודאי שיש חשש בדדמי בעדות על זמן השהיה. אמנם לפי הסברו של הרמב"ן בדעת הר"ף אין החשש שהעד מדמה אלא שהאשה לא תדייק בפרט זה (זמן השהיה) ושוב אין הוכחה, אך להסברם של הרז"ה¹⁶ והראב"ד¹⁷ ותוס' (לפי הגירסא שלפנינו), ורש"י שיש חשש שהעד מדמה, מוכח שיש חשש בדדמי על זמן השהיה. ואם כן אף על פי שפסק הר"ף לקולא בעד אחד אבל האשה עצמה אינה נאמנת במלחמה דאמרה בדדמי והוא הדין שלא תהיה נאמנת לומר שמת בעלה.¹⁸

רבי אליעזר פלצינסקי (שלום יהודה, נשים כז) נשאל על עדות מיתה במלחמה, וזה לשון העדות: "במהלך המלחמה מצאתי מת מושכב על הארץ והסתכלתי היטב והכרתיו שהוא פלוני בן פלוני".

והשיב שלכאורה אין להתיר, שהרי לדעת התוס' והמרדכי לא נפשט הספק, ולדעת הר"ף מועיל רק אם אמר קברתיו. אך למעשה נקט לקולא מכח דברי המרדכי (הובאו ברמ"א סעי' נ). וז"ל המרדכי (צ):

במקום דאמר העד, אפילו בעת המלחמה, ראיתיו הרוג אח"כ והכרתיו יפה יפה בטביעות עין, בהא לא איבעיא, דפשיטא דנאמן דלא גרע מאשה גופא דאי אמרה מת על מיטתו נאמנת דלא שייך למימר בה בדדמי דלא שיכא אלא בהריגה שיש לאומרה על הספק, אבל באמיתת הדבר מה לי עת מלחמה מה לי עת שלום.

¹⁶ הרז"ה מבאר, שהספק הוא שיש חשש שהעד עצמו מדמה שהבעל מת וכן יש חשש בטביעה שמדמה אך דוקא כאשר ראה את הטביעה, ובמעשה דגשרא דשביתנא לא ראו את הטביעה ולכן האמינום שם. ובעיא לא איפשטא, וכאשר אומר שקברו פשיטא דנאמן.

¹⁷ הראב"ד (מובא ברא"ש) כתב לפשוט הספק 'ממעשה דחסא' שלא התיירו משום דהוי מים שאין להם סוף אך אם היה מים שיש להם סוף היה נאמן, משמע שאין חשש דדמי. מוכח שסובר שהספק בגמ' האם העד עצמו מדמה.

¹⁸ מדברי החת"ס משמע שלדעת הראשונים הנ"ל פשטנו שבע"א אין חשש בדדמי בעדות טביעה ורק אצל האשה עצמה קיים חשש זה. וצ"ב מנין לו שהספק נפשט, הרי הרז"ה והר"ח כתבו דבעיא לא איפשטא, ומה שפשוט הראב"ד מעובדא דחסא כבר דחו אותו הרא"ש, הרמב"ן והרשב"א. ואין לפשוט ממעשה דחסא עצמו שאם יש חשש שמדמה למה אם נשאת לא תצא, שאם כן לא מובנת דחית הראשונים לדברי הראב"ד. ומבאר רעק"א (קז) למה אין להוכיח מזה שלא תצא בדיעבד – שאפשר שכל החשש שמדמה הוא מדרבנן ולכן בדיעבד נאמין ששהה ולא תצא. אך למעשה אין נפ"מ אם יש חשש שמדמה את הטביעה שהרי בכל אופן בדיעבד לא תצא אלא שלכתחילה לא תנשא.

ומבאר השלום יהודה את סברת המרדכי, דלכאורה אינו מובן מה נפ"מ מה מעיד, הרי כאשר האשה תדע שבעלה היה במלחמה שוב אינה מדייקת בדבריו, וצריך לומר שהאשה אינה מדייקת רק כאשר בגוף העדות יש חשש בדדמי, כגון שיאמר העד שראה שנהרג, שהאשה תאמר לעצמה ודאי מת ולא תדייק, שכן תחשוב שמא העד עצמו לא ראה היטב, אך בעדות שאין חשש בדדמי כלל תחקור ותדרוש בדבר עד שיברר הדבר. ולפי זה מבאר בדעת תוס' מדוע כאשר העלו את המת שוב אין חשש בדדמי. (בדומה מאד לסברת הרב אונטרמן בתוס' לעיל).

הרמ"א הביא את דברי המרדכי עם תוספת: "וי"א אפילו בעד אחד, אפילו אמר: מת, או נהרג, וראיתיו אחר כך והכרתיו היטב בטביעות עין וראיתיו שמת, נאמן, דהוי כאלו אמר: קברתיו (ב"י בשם המרדכי פרק האשה)". משמע מהרמ"א שאפילו כאשר ראה שנהרג אם יאמר אחר כך שהכירו היטב יהיה נאמן. ומקשה הח"מ מנין זאת, הרי המרדכי דבר רק כאשר לא ראה שנהרג. ומבאר השלום יהודה שהמרדכי כתב לשיטתו דהבעיא לא איפשטא אפילו כאשר אומר 'מת וקברתיו' כדעת תוס', אך כאשר מעיד שראוהו מת נאמן יותר מאשר אומר ראיתיו כשמת וקברתיו, שהאשה ששומעת מהעד שמת בעלה לא מתייחסת לעדות הקבורה אלא לעדות המיתה שזה עיקר ההיתר ובזה אינה מדייקת, שהרי יש חשש שהעד מדמה, מה שאין כן כאשר מעיד שרק מצאו מת בזה אין לחשוש לדדמי ותדייק. אמנם הרמ"א כתב את דבריו אליבא דהרי"ף, שבמת וקברתיו נאמן ואם כן כאשר אומר שראה את המיתה אין זה גורע מדיוק האשה ותדייק היטב.

אם כן יוצא שגם לדעת תוס' והמרדכי ומאידך לשיטת הרי"ף והשו"ע, בכה"ג נאמן העד והאשה מותרת.